

САУСТЯН Альона,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ І ПЕРЕКОНАНЬ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МЕЖІ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Право на вільне вираження поглядів і переконань є наріжним каменем демократичного суспільства, однак воно не є абсолютним. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та стаття 34 Конституції України прямо передбачають можливість його обмеження в інтересах національної безпеки [6–7]. В умовах сучасних гібридних війн, де інформація стає зброєю, держава стикається з надскладним завданням: захистити свій інформаційний простір, не допустивши переходу до авторитарних методів цензури. Межі таких обмежень окреслюються міжнародним трискладовим тестом, а проблеми реалізації чітко простежується в українській практиці останнього десятиліття.

Аналіз нормативних джерел та судової практики дозволяє виокремити ключові критерії, яким має відповідати будь-яке обмеження свободи слова: законність, легітимна мета та пропорційність. Як зазначається в науковій літературі, баланс між безпекою та свободою є динамічною моделлю, яка має враховувати гібридний характер сучасних загроз, уникаючи надмірного державного контролю [1, с. 456]. Це передбачає, що будь-які обмеження, навіть запроваджені з міркувань безпеки, мусять мати чітке законодавче підґрунтя.

Перший критерій – «передбачено законом» – означає, що законодавство має бути доступним та сформульованим з достатньою точністю, щоб громадянин міг передбачити наслідки своїх дій. Тут і виникає перша суттєва проблема. Прийнятий у 2015 році в Україні Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору» забороняв трансляцію фільмів, що містять популяризацію органів держави-агресора,

фактично запровадивши заборону за територіальною ознакою [8]. Хоча закон мав легітимну мету, його імплементація призвела до ситуацій, коли під заборону потрапляли твори без жодного ворожого змісту (наприклад, радянські мультфільми «Троє з Простоквашино»), що свідчить про надмірно широку дискрецію органів влади та нечіткість формулювань [2]. Це ілюструє, як неякісна законодавча техніка може підірвати принцип верховенства права навіть за наявності виправданої безпекової мети.

Другий та третій критерії – легітимна мета та необхідність у демократичному суспільстві – тісно пов'язані з пропорційністю. Українське законодавство та міжнародне право однозначно визнають захист національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку легітимною метою для втручання у свободу вираження [1, с. 457]. Однак ключовим є тест на пропорційність: чи є обмеження найменш обтяжливим засобом досягнення задекларованої мети.

Водночас, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у новітніх справах демонструє більшу гнучкість щодо інформаційних загроз в умовах збройного конфлікту. У справі *Boyarov and Others v. Ukraine* ЄСПЛ визнав неприйнятними скарги на блокування російських сервісів «ВКонтакте» та «Яндекс», наголосивши, що обмеження були спрямовані не на користувачів, а на юридичних осіб як інструменти інформаційного впливу. Суд врахував, що ці платформи використовувалися для поширення пропаганди та збору даних про українських військових, а громадяни мали технічну можливість доступу до аналогічних сервісів або використання VPN [3]. Тут ЄСПЛ відійшов від суто формального підходу, визнавши інформаційну складову гібридної війни юридично значущою обставиною, яка дозволяє державі пропорційно обмежувати роботу цифрових платформ.

Наукові дослідження підтверджують, що безпекові підстави для обмежень не є надуманими. Емпіричний аналіз, проведений Шостек та Орловою, виявив

зв'язок між споживанням заборонених медіа та викривленим сприйняттям реальності, а також нижчим рівнем підтримки демократії в Україні [4, с. 19]. Це свідчить, що держава мала вагомі підстави для втручання. Однак проблема реалізації полягає в тому, щоб такі обмеження не перетворювалися на інструмент політичної цензури. Як застерігає правозахисна організація Article 19, в Україні існує ризик використання безпекової риторики для виправдання позасудових блокувань контенту та тиску на антикорупційних журналістів [5].

Отже, аналіз нормативних джерел та судової практики показує, що межі обмеження права на вираження поглядів та переконань в інтересах національної безпеки визначаються трискладовим тестом. Проблеми реалізації в Україні зосереджені у двох площинах: недосконалість законодавчої техніки, що призводить до непропорційних заборон, та ризик довільного застосування безпекових норм для цензури. Успішне подолання цих проблем можливе лише за умови посилення парламентського контролю за діяльністю спецслужб та забезпечення незалежного судового нагляду за кожним випадком обмеження свободи слова.

Список використаних джерел:

1. Горай О. С. Баланс між безпекою та свободою: державний контроль і права людини в контексті гібридних загроз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2026. Вип. 93. С. 452–461. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/356190/342071> (дата звернення: 08.05.2026).
2. Dronova K. The curious case of Uncle Fyodor: burn after reading. VoxUkraine. 2018. 25 листопада. URL: <https://voxukraine.org/en/the-curious-case-of-uncle-fyodor-burn-after-reading> (дата звернення: 08.05.2026).
3. ECtHR declares complaints about blocking Russian internet services in Ukraine inadmissibl. Українські Національні Новини. 2026. URL:

<https://unn.ua/en/news/ecthr-declares-complaints-about-blocking-russian-internet-services-in-ukraine-inadmissible> (дата звернення: 08.05.2026).

4. Szostek J. Free speech versus defence of the nation? The media as sources of national insecurity in Ukraine. J. Szostek, D. Orlova. European Security. 2023. 1-25 p. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/26338> (дата звернення: 08.05.2026).

5. Ukraine Archives. ARTICLE 19. 2025 URL: <https://www.article19.org/resources/ukraine-1000-days-on-journalists-continue-their-fight/> (дата звернення: 08.05.2026).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.05.2026).

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору: Закон України від 05.02.2015 р. № 159-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text> (дата звернення: 08.05.2026).